

Πίστη σε θεωρίες συνωμοσίας και συνωμοσιολογική σκέψη

Ελένη Δημητρουλάκη (ΑΜ: 1567202100029)

Ελευθερία Χαλκιά (ΑΜ: 1567202100219)

Ελευθερία-Άννα Χριστοδουλάκη (ΑΜ: 1567202100289)

ΨΧ116: Πολιτική Ψυχολογία

Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ

Χειμερινό εξάμηνο 2024-2025

Ροή παρουσίασης

- Ορισμός θεωριών συνωμοσίας
- Συνομοσιολογική σκέψη και Προσωπικότητα
 - Οι Μεγάλοι Πέντε Παράγοντες
- Πολιτισμός και συνομοσιολογική σκέψη
 - Θρησκεία και θεωρίες συνωμοσίας
- Μέσα κοινωνικής δικτύωσης και συνομοσιολογική σκέψη
 - Το παράδειγμα της πανδημίας
- Συμπεράσματα-Συζήτηση
- Βιβλιογραφία

Ορισμός θεωριών συνωμοσίας

- Σύμφωνα με την Εγκυκλοπαίδεια Britannica, οι θεωρίες συνωμοσίας είναι μια προσπάθεια να εξηγήσει κανείς τα επιβλαβή και τραγικά γεγονότα, τα οποία είναι αποτέλεσμα των πράξεων ενός μικρού αλλά ισχυρού γκρουπ. Τέτοιου είδους εξηγήσεις απορρίπτουν την αποδεκτή αφήγηση αναφορικά με αυτά τα γεγονότα εκλαμβάνοντας, μάλιστα, πολλές φορές την επίσημη εκδοχή ως μια επιπλέον απόδειξη της ισχύος της συνωμοσιολογικής θεωρίας.

Συνομοσιολογική σκέψη και Προσωπικότητα (Imhoff & Bruder, 2014)

Οι άνθρωποι που τείνουν να πιστεύουν σε θεωρίες συνωμοσίας μοιράζονται κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας:

- Χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης προς τους άλλους και τις αρχές.
- Αισθήματα αβοηθησίας και χαμηλής αυτοεκτίμησης.
- Χαμηλότερα επίπεδα προσήνειας (λιγότερο συνεργάσιμοι ή κατανοητικοί με τους άλλους).
- Υψηλότερα επίπεδα άγχους που σχετίζονται με τον θάνατο.
- Ένα άτομο που πιστεύει σε μια θεωρία συνωμοσίας είναι πιθανό να πιστεύει και σε μία άλλη ακόμα και αντικρουόμενη.

Συνωμοσιολογική σκέψη και Προσωπικότητα (Stasielowicz, 2022)

Πολλά συστατικά στοιχεία της προσωπικότητας συνδέονται με την πίστη σε θεωρίες συνωμοσίας:

- Πίστη σε ψευδοεπιστήμες (αποδοχή υπερφυσικών/αντιεπιστημονικών εξηγήσεων).
- Παρουσίαση παρανοϊκού ιδεασμού και σχιζοτυπικών χαρακτηριστικών (πίστη σε πιο γενικευμένες θεωρίες).
- Ναρκισσισμός (μεγαλοπρέπεια και ανάγκη για προσοχή).
- Θρησκευόμενα/πνευματικά άτομα.
- Χαμηλότερη γνωστική ικανότητα.

Συνωμοσιολογική σκέψη και Προσωπικότητα (Stasielowicz, 2022)

- Οι ερευνητές υπογραμμίζουν ότι αυτές οι συσχετίσεις μπορεί να διαφέρουν ανάλογα με το πώς «μετράμε» τις θεωρίες συνωμοσίας (γενικευμένη συνωμοσιολογική νόηση ή συγκεκριμένες θεωρίες συνωμοσίας).

Οι Μεγάλοι Πέντε Παράγοντες

- Το μοντέλο των πέντε μεγάλων παραγόντων των Costa & McCrae (1992) είναι η κυρίαρχη προσέγγιση όσο αφορά την παρουσίαση της δομής των ανθρωπίνων χαρακτηριστικών σήμερα. Με βάση το μοντέλο αυτό υπάρχουν πέντε βασικοί παράγοντες που περιγράφουν τα περισσότερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας: Νευρωτισμός, Δεκτικότητα σε εμπειρίες, Εξωστρέφεια, Προσήνεια και Ευσυνειδησία. Πολλοί ερευνητές έχουν χρησιμοποιήσει το μοντέλο για την πρόβλεψη ατομικών διαφορών σε πολυάριθμους τομείς όπως ο κλινικός, ο οργανωσιακός και ο συμβουλευτικός.

Συνωμοσιολογική σκέψη και Προσωπικότητα (Swami et al., 2010)

Δύο κύρια χαρακτηριστικά της προσωπικότητας από το μοντέλο των Μεγάλων Πέντε συσχετίζονται με την πίστη σε θεωρίες συνωμοσίας αναφορικά με τα γεγονότα της 11/9 και παρόμοια:

- Προσήνεια
- Δεκτικότητα σε εμπειρίες

Συνωμοσιολογική σκέψη και Προσωπικότητα (Swami et al., 2010)

- Η έρευνα ήταν η πρώτη που εξέτασε συστηματικά πώς το μοντέλο των Πέντε Μεγάλων Παραγόντων συσχετίζεται με τις θεωρίες συνωμοσίας.
Χαρακτηριστικά της προσωπικότητας σε συνδυασμό με παράγοντες όπως ο πολιτικός κυνισμός και η έκθεση σε θεωρίες συνωμοσίας εξηγούν σε μεγάλο ποσοστό την συνωμοσιολογική σκέψη.

Πολιτισμός και συνωμοσιολογική σκέψη

- Παρά τα τεχνολογικά και επιστημονικά άλματα προόδου, πολλοί στρέφονται σε θεωρίες συνωμοσίας.
- Μέσω των θεωριών αυτών μπορεί κανείς να κατανοήσει τον πολιτισμό και τις ανησυχίες του.
- Αρκετές θεωρίες συνωμοσίας μπορεί να αποβούν επικίνδυνες, καθώς ενισχύουν τον ρατσισμό, την πολιτική βία, τα εγκλήματα, ακόμη και τα προβλήματα υγείας.
- Οδηγούν τους ανθρώπους στην αβεβαιότητα και αυξάνουν τους φόβους τους για μελλοντικά δεινά (π.χ. νέο χτύπημα μετά τους δίδυμους πύργους).

Πολιτισμός και συνωμοσιολογική σκέψη

- Κάθε συνωμοσία παρουσιάζει βασικές διαφορές ανάλογα με την οικονομία, την πολιτική, την οικολογία και την ιστορία της κάθε χώρας.
- Συμπέρασμα: Οι θεωρίες συνωμοσίας διαμορφώνονται με βάση τις κοινωνικοοικονομικές δυνάμεις.
- Χάρη στην ανάγκη για λογική ερμηνεία των φαινομένων, στην προσπάθειά τους οι άνθρωποι να εξηγήσουν την αποτυχία ενός πολιτικού συστήματος, οδηγούνται σε θεωρίες συνωμοσίας προκειμένου να κατανοήσουν ό,τι δεν μπορούν με τη λογική.

Πολιτισμός και συνωμοσιολογική σκέψη

- Οι έρευνες έχουν αποδείξει ότι η εμπιστοσύνη σε θεωρίες συνωμοσίας μπορεί να συνδέονται από δυσπιστία απέναντι στη δημοκρατία.
- Σε περίπτωση που οι οπαδοί των θεωριών αυτών δεν εκφράζουν άμεση πολιτική απάθεια, είναι πιθανό να αναφέρονται στη σωτηρία της δημοκρατίας, ενώ παράλληλα είναι οι ίδιοι που κινδυνεύουν να τη βλάψουν.

Θρησκεία και θεωρίες συνωμοσίας

- Οι θεωρίες συνωμοσίας έχουν διεισδύσει στην πολιτική και μπορούν να συνδεθούν άμεσα με ακραίες θρησκευτικές πεποιθήσεις.
- Οι θρησκευτικές κοινότητες έχουν την τάση να αφηγούνται μυστικές ιστορίες και να αντικαθιστούν τις συνηθισμένες εξηγήσεις με ιστορικές ερμηνείες βασισμένες σε τυχαίες συνδέσεις ή γεγονότα.
- Για παράδειγμα, η θρησκεία παρέχει τη θεοδικία για να εξηγήσει τα βάσανα που βιώνει ο άνθρωπος υπό όρους (σύνδεση με τον Θεό, κάρμα, κλπ.) και μπορεί να μεταφράσει την αποτυχία ως δαιμονική μαγεία.

Θρησκεία και θεωρίες συνωμοσίας

- Ωστόσο, βασική διαφορά ανάμεσα στη θρησκεία και τις θεωρίες συνωμοσίας είναι ότι στην θρησκεία παραμένει ένα μήνυμα σωτηρίας και λύτρωσης, σε αντίθεση με τη συνωμοσιολογική σκέψη, η οποία προσδιορίζεται κυρίως από αρνητικά στοιχεία.
- Τόσο όμως η θρησκεία, όσο και οι θεωρίες συνωμοσίας δίνουν λύσεις στα δεινά του κόσμου κρατώντας τους οπαδούς τους γεμάτους αισιοδοξία.
- Ταυτόχρονα, η θρησκεία και οι θεωρίες συνωμοσίας λειτουργούν ως ηθικές, διανοητικές και πολιτικές αρχές.

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης και συνωμοσιολογική σκέψη

- Πώς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν συμβάλει στην ανάπτυξη της συνωμοσιολογικής σκέψης και κατ' επέκταση στη δημιουργία θεωριών συνωμοσίας;
- Οι θεωρίες συνωμοσίας μπορεί να προκύψουν από την ανάγκη των πολιτών μιας κοινωνίας να δώσουν νόημα απέναντι σε ένα κενό ή να εξηγήσουν καλύτερα μια κατάσταση απέναντι στην ελλιπή ενημέρωση και παραπληροφόρηση των ΜΜΕ.

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης και συνωμοσιολογική σκέψη

- Τα social media έχουν γίνει η πλέον πηγή πληροφόρησης σε αντίθεση με τα παραδοσιακά μέσα, όπως το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, η εφημερίδα.
- Καθώς επικρατεί μια κατάσταση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στον πομπό και τον δέκτη, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά όπου υπάρχει μια πιο μονοδιάστατη σχέση, φαίνεται από έρευνες όπως του Allington et al. (2020) ότι τα άτομα στην πρώτη ομάδα είχαν ισχυρότερη πίστη σε θεωρίες συνωμοσίας.

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης και συνωμοσιολογική σκέψη

Γιατί;

- Απουσία επιτήρησης στον χώρο των social media.
- Ανεξέλεγκτα κίνητρα.

Αποτέλεσμα:

- Οι περισσότερες θεωρίες συνωμοσίας ξεκίνησαν στον χώρο των social media.

Το παράδειγμα της πανδημίας

- Ο αυξημένος χρόνος διαμονής στο σπίτι, ο οποίος οδήγησε σε περισσότερη ενασχόληση των ανθρώπων με τα social media, και η συνεχής αβεβαιότητα για το παρόν και το μέλλον δημιούργησαν εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη της συνωμοσιολογικής σκέψης.
- Επιπλέον, σημαντικό ρόλο έπαιξε η δυσπιστία των πολιτών προς τις αρχές και τις επίσημες πληροφορίες που παρείχε το κράτος σε συνδυασμό με την κρίση της δημοκρατίας λόγω των αυστηρών μέτρων καταπολέμησης του ιού.

Το παράδειγμα της πανδημίας

- Στις θεωρίες συνωμοσίας που δημιουργήθηκαν εκείνη την περίοδο, οι «πιστοί» έτειναν να πολεμούν ενάντια στις επίσημες εξηγήσεις και διακηρύξεις και να αναζητούν καλύτερες και πιο κατάλληλες εξηγήσεις για τα προβλήματα που εμφανίζονταν.
- Σύμφωνα με τις θεωρίες συνωμοσίας, η επιστημονική γνώση δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά επιδέχεται εναλλακτικών ερμηνειών.

Το παράδειγμα της πανδημίας

Στην έρευνα των Pummerer et al. (2021) τα άτομα ήταν πιο πιθανό να αναπτύξουν ή να ενστερνιστούν συνωμοσιολογικές σκέψεις εάν:

- Δεν υποστήριζαν του κυβερνητικούς κανονισμούς.
- Δεν προσαρμόζονταν στην απουσία φυσικής αλληλεπίδρασης.
- Δεν υιοθετούσαν τα μέτρα υγιεινής.
- Δεν ήταν κοινωνικά δεσμευμένοι, δηλαδή δεν παρείχαν βοήθεια σε ειδικές ομάδες.

Συμπεράσματα

- Υπάρχουν βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τα οποία μπορούν να συνδεθούν με την πιθανότητα ανάπτυξης θεωριών συνωμοσίας και συνωμοσιολογικής σκέψης. Μάλιστα, αυτό επιβεβαιώνεται και σε ορισμένες έρευνες με βάση το Μοντέλο των Πέντε Μεγάλων Παραγόντων.
- Οι θεωρίες συνωμοσίας συνδέονται άμεσα με τον πολιτισμό στο οποίο γεννώνται. Είναι ένας τρόπος οι άνθρωποι να δώσουν νόημα σε δεινά που βιώνουν, σε ένα συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο. Μάλιστα, η θρησκεία αναμένεται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως ισχυρός θεσμός του πολιτισμού.
- Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ευνοούν την ανάπτυξη συνωμοσιολογικής σκέψης και, στη συνέχεια, την αύξηση των θεωριών συνωμοσίας. Στην περίοδο της πανδημίας, καθώς κυριαρχούσε η αβεβαιότητα και η ενασχόληση με τα social media αυξήθηκε λόγω καραντίνας, οι θεωρίες συνωμοσίας απέκτησαν πρόσφορο έδαφος προκειμένου να δοθεί περισσότερο νόημα στο καινούργιο βίωμα.

Συζήτηση

- Αν και έχουν βρεθεί συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τα οποία συνδέονται με την ανάπτυξη της συνωμοσιολογικής σκέψης, δεν αποτελούν γενικό κανόνα. Αρκετές έρευνες έρχονται να διαφωνήσουν για τα χαρακτηριστικά αυτά, ακόμα και για την προσέγγιση των Πέντε Μεγάλων Παραγόντων.
- Είναι σημαντικό να υπάρξουν περισσότερες διαπολιτισμικές έρευνες για τη σχέση του πολιτισμού με τις θεωρίες συνωμοσίας, καθώς προς το παρόν υπάρχει επικέντρωση σε μεμονωμένες χώρες, με έμφαση στις ΗΠΑ.
- Αν και είναι αποδεκτό ότι στα social media η συνωμοσιολογική σκέψη και οι συνωμοσιολογικές θεωρίες είναι έντονα υπαρκτές, ιδιαιτέρως στην περίοδο της πανδημίας, είναι σημαντικό να γίνουν περαιτέρω έρευνες καθώς είναι σχετικά πρόσφατα φαινόμενα τόσο η έντονη ενασχόληση με τα social media όσο και η εποχή της πανδημίας.

Βιβλιογραφία

- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653-665. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(92\)90236-I](https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I)
- Imhoff, R., & Bruder, M. (2014). Speaking (un-)truth to power: Conspiracy mentality as a generalised political attitude. *European Journal of Personality*, 28(1), 25-43. <https://doi.org/10.1002/per.1930>
- Kuzelewska, E., & Tomaszuk, M. (2022). Rise of conspiracy theories in the pandemic times. *Review of Philosophy and Psychology*, 13(3), 473-493. <https://doi.org/10.1007/s11196-022-09910-9>
- Pummerer, L., Böhm, R., Lilleholt, L., Winter, K., Zettler, I., & Sassenberg, K. (2021). Conspiracy theories and their societal effects during the COVID-19 pandemic. *Social Psychological and Personality Science*, 13(1), 3-12. <https://doi.org/10.1177/19485506211000217>
- Stasielowicz, L. (2022). Who believes in conspiracy theories? A meta-analysis on personality correlates. *Journal of Research in Personality*, 98, 104229. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2022.104229>
- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749-761. <https://doi.org/10.1002/acp.1583>
- Xiao, X., Borah, P., & Su, Y. (2021). The dangers of blind trust: Examining the interplay among social media news use, misinformation identification, and news trust on conspiracy beliefs. *Communication Research*, 30(8), 1069-1089. <https://doi.org/10.1177/0963662521998025>